© www.kjnt.ro/szovegtar

Kiss Emőke

Bözödi György bözödi mesegyűjtése

„1942-ben ismét a nagyközönségnek szánt mesegyűjtemény járul az eddigiekhez: Bözödi György közli Bágyi János 15[1] meséjét [Bözödi 1942, 1943]. Reméljük, hogy erről a mesemondóról a nevén kívül egyebet is meg fogunk tudni. Nem hiszem, hogy a pusztán gyönyörködni akaró olvasót is ne érdekelné…" – írja Kovács Ágnes saját népköltési gyűjteményének bevezetőjében (Kovács 1944: 9), melyből határozottan kiérződik a „budapesti iskola" egyéniségcentrikussága, az alkotói biográfia ismeretének szükségessége.

A tréfás farkas egyetlen kiadásában sincs semmiféle előszó vagy utószó a mesemondóról, viszont a következő mesegyűjtemény, az *Eszös gyermök* (Bözödi 1958) már közzétesz néhány, Bágyi János személyéről szóló információt – rövid, tömör, *A mesemondóról* című utószavában. Ezt követi *A Nap s a Hold keresése* című mesekötet (Bözödi 1993), melyet B. Nádor Orsolya rendezett sajtó alá Bözödi György 1941-es gyűjtése[2] alapján. Utószavában *A mesemondó Bágyi János* címmel közöl egy pár oldalas ismertetőt. Ezeken kívül: a *Néprajzi Lexikon*nak van *Bágyi János* szócikke, mely tartalmaz néhány alapvető információt a mesemondóról. Egyetlen tanulmány, Faragó Józsefé (Faragó 1959) foglalkozik kimondottan Bágyi János második meséskönyvével, de ezen belül problémafelvető kérdései Bözödi gyűjtésére, a lejegyzésre és publikálásra vonatkoznak. Utalás található néhány összefoglaló jellegű munkában (például Voigt Vilmosában [Voigt 1998]), illetve néhány népköltési gyűjtemény bevezetője

---

[1] A mesekötetben nem tizenöt, hanem tizenhat mese szerepel.

[2] A kötet copyrightoldalán szerepel ez az információ. A pontosítás kedvéért megjegyzem, hogy a mesék végén feltüntetett dátumok – év, hónap, néha napi pontossággal is – az adott mese elhangzásának és rögzítésének időpontjai, de ez az információ hat mesénél hiányzik, illetve öt az 1942-es évből való, valamint egy mese az 1943-as évhez tartozik.

is említi Bágyit – a többi magyar vagy erdélyi magyar mesemondó összehasonlításának kontextusában.

Ezek azok a publikációk, melyekben megjelenik Bágyi János, ám az életéről, mesemondásának körülményeiről érdemben nagyon keveset tudunk. Csupán a két említett mesegyűjtemény utószava ad – ha rendkívül szűkszavúan is – némi tájékozódást a mesemondó emberi és alkotói mivoltához. Eme hiányosságok pótlására szeretnék vállalkozni. Jelen tanulmányban Bágyi János mesemondó életéről összegyűjtött adatokra összpontosítottam: célom az alkotó egyéniség sorsának megfigyelése az egyéniségkutató módszer segítségével. Szólni szeretnék emellett a gyűjtő jelentőségéről. Bözödi György kéziratait[3] megvizsgálva, valamint a terepmunka eredményeit felhasználva szeretném rekonstruálni a bözödi mesemondó alakját, életpályáját, tekintélyét. Választ keresek arra a kérdésre, hogy mi jellemzi a mesemondást, mesehallgatást Bözödön, mennyire rekonstruálható a mesemondás kontextusa; a gyűjtő mit publikál a meglévő kézirataiból és mit nem, illetve ez mivel magyarázható; specialistának tekinthetjük-e a mesemondót vagy nem; mivel az egyén sorsában utóélete is szerepet játszik: mit tart meg emlékezetében a közösség, a rá való emlékezés mennyiben mozdul el a kulturális emlékezés irányába. Ezek azok a problémakörök, melyeket végig szeretnék járni.

2007–2008-ban foglalkoztam először a bözödi mesemondóval: a bözödi mesemondás mikéntjére, mögöttes kontextusára való rákérdezés és Bágyi János életpályájának középpontba állítása volt fő célom e kutatás során. Feltételeztem, hogy az 1953-ban elhunyt mesemondó emléke – ha nem is élénken, de – megőrződött a bözödiek tudatában, hiszen a három meséskönyv megjelenése, azaz az írás, mint mnemotechnika ezt nagymértékben elősegítené. Kutatásom az emlékezés viszonylagosságát bizonyítja. Ugyanakkor azt láttam, hogy a vizsgált közösség tudatából egyre inkább kiszorul Bágyi János, és egyre nagyobb teret kap benne Bözödi György. Ez természetes is, hiszen az utóbbi személyt olyan nagy nevekkel hozzák összefüggésbe, mint Kodály Zoltán, Móricz Zsigmond, Sütő András, Kós Károly stb. Bözöd

[3] BÖZÖDI GYÖRGY KÉZIRATHAGYATÉKA (BH), Erdélyi Múzeum-Egyesület levéltára, Kolozsvár. IV. Bözödi György kéziratai: 34. A székely népmesegyűjtés fejlődése, 69. Mesegyűjtés és feldolgozás (Bágyi János és Móka Eszter meséi), 71. Egy népmese két változatához. A katalógus internetes változatát lásd Bogdándi Zsolt: http://adatbank.transindex.ro/cedula.php?kod=356

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

általános iskolája is Bözödi György nevét viseli, a kulturális emlékezet jelenlétét erősítve, míg Bágyi inkább a kommunikatív emlékezetben él tovább. A hangsúly tehát a mesemondóról áttevődik magára a gyűjtőre.

Az első gyűjtésem volt a 2009-es egyetemi szakdolgozatomnak kiindulópontja (Kiss 2009), amelyben alaposan szemügyre vettem a Bözödi György hagyatékában található minden témába vágó kéziratot és dokumentumot. Az új ismeretekkel felvértezve mentem ki újra a terepre. Az adatközlőkkel a bözödi unitárius lelkész, Fazakas Lajos Levente tiszteletes úr jóvoltából kerültem kapcsolatba, de természetesen az adatközlők is irányítottak más adatközlőkhöz. Diktafonnal rögzítetett négyszemközti beszélgetések képzik a gyűjtés alapját. Kapcsolatba kerülhettem a falu néhány nagyon idős tagjával, a 94 éves Tordai Zsófiával, a 99 éves Berei Juliannával, a 79 éves Vas Mózessel, aki gyerekkorában hallgatózott, miközben Bözödi Bágyitól gyűjtött, a 82 éves Bartha Eszter nyugdíjas tanító nénivel, aki rendszeresen tartotta a kapcsolatot Bözödivel, a 43 éves Vas Ibolyával, akinek a nagyapja Marosi József volt, az a bözödi népénekes, aki László Jánossal, Ádám Györggyel és Bágyi Jánossal volt Budapesten Kodály Zoltán kérésére, a 80 éves Koncz Ágnessel, aki Marosi József lánya, a 90 éves Marosi Domokossal, Marosi József fiával, a 86 éves Sebestyén Sámuellel, a 72 éves Berei Zsuzsannával és a 82 éves Vas Ilonával[4].

Sajnos az anyakönyvek a második világháború során megsemmisültek[5], ezért azok vizsgálata nem állt módomban.

A helyszín: Bözöd

Maros megye délkeleti részén, Marosvásárhelytől 35 km-re (a Marosvásárhelyt Székelyudvarhellyel összekötő legrövidebb út felezőjénél található), közigazgatási központjától, Erdőszentgyörgytől 7 km-re fekszik, a Bözöd-patak völgyében, és nyugatról magas hegyláncolat választja el a Lóc-patak völgyétől. A falu körül lévő csúcsokról (pl. Anya-hegy) kilátás nyílik a Fogarasi-havasokra, Bekecs-tetőre, a Hargitára és az Isten székére, nyugaton a Torockó fölötti Székelykőre, valamint a Tordai-hasadék körvonalaira.

---

4 A kézirat terjedelmes volta miatt az interjúkat nem közlöm. Megtalálhatók: Kiss 2009.
5 Fazakas Lajos Levente bözödi unitárius lelkész szíves közlése.

A népszámlálási adatok szerint a mesegyűjtés idején (1941-ben) a faluban 1359-en laktak összesen: 1354 magyar és 5 cigány. Felekezeti szempontból 3 görög katolikus, 29 római katolikus, 408 református, 911 unitárius és 8 izraelita. 2002-re a lakosság összetétele így módosult: összesen 699-en laknak a településen, ebből 629 magyar, 12 román és 58 cigány. Felekezeti megoszlás szerint 412 unitárius, 158 református, 61 egyéb, 52 római katolikus, 10 ortodox, 8 adventista és 6 evangélista él Bözödön (Varga E. 1998–2002: 148).

Többnyire földműves, állattartó közösség. A nagy múltra visszatekintő szalmafonás (kalapkészítés) jövedelempótló foglalkozás. A faluban működő és a szalmafonatot késztermékké (kalap, táska, díszek) feldolgozó egység az 1960-as évek elején szűnt meg. Jelenleg a szomszédos Kőrispatakon működik szalmakalap-múzeum. „A falu életszínvonalának emelkedésében, művelődési életében, forradalmi változást hozott a villanyáram bevezetése 1971-ben. Megsokasodtak a rádiók, televíziók és lemezjátszók. Minden évben megrendezésre kerül a házasember-bál, a kosarasbál, amely lehetőséget ad a falu lakóinak szórakozásra. A Bözödi György Általános Iskola tánccsoportja már több elismerésben részesült, éppen a táncok népi sajátosságainak révén, Románia fesztivál megyei szakaszán kétszer nyertek II. díjat. A Bözödi Általános Iskola tanulói Benedek Elek mesemondó versenyen mesemondásért és kiváló szereplésért emléklapot nyertek” (Márton, é. n.).

A mesegyűjtő: Bözödi György

Bözödi György (1913–1989) írói, történészi és szociográfusi munkásságából kiviláglik, hogy nem a helikoni transzilvanizmus körébe tartozott, hanem az 1930-as évekre jellemző realitásirodalom képviselője. Bírálta a Tamási Áron körébe tartozó írók valóságtól való elrugaszkodását, szinte Orbán Balázsként már fiatalon bejárta a Székelyföldet (főleg az unitárius falvakat), és a kisebbségben levők falvainak hiteles rajzát adta (Katona Szabó 1981: 279). Mindezek mellett viszont ritkán és keveset szólunk az erdélyi folklorisztikában betöltött szerepéről.

Szeretném megcáfolni Faragó Józsefnek a következő kijelentését: Bözödi „eközben [ti. a modern magyar mesekutatási módszerek, Ortutay egyéniségvizsgálata kialakulásának idejében] […] Bözödön az egész euró-

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

pai folklorisztikát feszegető módszertani kérdésekkel bizonyára mit sem gondolva" gyűjtötte össze Bágyi meséit (Faragó 1959: 764). Bözödi György igenis tisztában volt az addigi módszertani eredményekkel: a hagyatékban lévő tanulmányaiban felvázolja a mesegyűjtés tudománytörténeti kontextusát. Tájékozott más népek eredményeiben, ismeri Anderson, de Vries, Andrejev, Aarne összehasonlító monográfiáit, a földrajzi iskola célkitűzéseit, illetve az ebből kifejlődő, az egyéniség felé forduló módszertant. Ugyanakkor ismeri a módszerek úttörőinek munkásságát a mesemondótípusok kategóriáiban (az orosz Ontschukevnek köszönhető a paradigmaváltás), és átlátja az erdélyi gyűjtések hiányosságait: „mi kiestünk ebből a módszertani fejlődésből, még anyaggyűjtésben is" (EME, BH 34). Az addig elért eredményeket felvázolva Kriza János, Orbán Balázs, Benedek Elek és Ősz János népmesegyűjteményeit szakszerűen bírálja (EME, BH 34). Gyűjtését módszertani szempontból megalapozottnak tartja: „Bágyi mesekötetei nemsokára sajtó alá kerülnek, és szeretném, ha minél előbb nyilvánosság elé jutnának, hogy megjelenésük után még az öreg pásztor életében alkalma legyen bárkinek a tudományos ellenőrzésre" (EME, BH 34). Faragó József ezt a munkásságot a következőképpen értékeli: „Szóban és írásban sokszor biztattuk már a költőket és az írókat, hogy jöjjenek velünk minél többen ezen az úton [ti. népi alkotások gyűjtése], s nem ok nélkül, mert ők – a hivatásos folkloristák és az önkéntes gyűjtők mellett [...] – ma is méltó részt vállalnak a népköltészet gyűjtésében és értelmezésében, népszerűsítésében és feldolgozásában. Bözödi gyűjteménye ennek az írói munkának egyik követésre méltó eredménye" (Faragó, 1959: 762). Bözödi György Bágyi mintegy 25-30 meséjét adta közre különböző lapokban, folyóiratokban, és többször kapta azt a visszajelzést, hogy száz közül is meg lehet ismerni Bágyi meséjét. A mesekutatás tudománytörténetének ismerete mellett személyes tapasztalatai is az egyéniség fele fordították figyelmét.

A mesmondó teljes repertoárjának rögzítésére vállalkozott, szó szerint igyekezett megörökíteni Bágyi meséit, rajtuk hagyva a jellegzetes ö-ző nyelvjárás nyomait. Faragó József erre irányuló bírálata (Faragó, 1959: 766–767) méginkább erősíteni látszik Bözödinek a folklorisztika tudományossága felé irányuló törekvéseit: a tájszavak és egyéb nyelvi sajátosságok gátolják a könnyed és kényelmes olvasást, viszont élethűek. Bözödi tehát nem népszerűsítésre törekszik, hanem a szellemi néprajz (korában új) módszertani paradigmáinak betartására. Erdélyben – Kovács Ágnes

ketesdi mesegyűjtése mellett – ő az első, aki már az 1940-es években – tudatosan – alkalmazza az egyéniségkutatás módszertani elveit, egy jeles mesemondó teljes repertoárjának feltárására irányuló törekvésein keresztül.

Bágyi János életútja

A következőkben – felhasználva a Bözödi-hagyatékból,[6] valamint a publikált mesegyűjtemények utószavából és ugyanakkor a terepről származó információkat – szeretném csoportosítani, ismertetni mindazt, amit Bágyi Jánosról ezidáig megtudhattunk. Az általam felkutatott adatokat, biográfiai eseményeket, úgynevezett élettörténeti epizódokat[7] úgy szeretném csoportosítani, hogy kialakuljon valamiféleképpen egy linearitás, progresszív rendszer (Keszeg 2005: 8), a születés és halál határai között elhelyezkedő életpálya. Ezért az emberi életet jellemző csomópontok, határköveket jelentő fordulópontok, azaz biografikus toposzok szerint csoportosítom a feltárt adatokat a születés, származás, a gyermekkor, a foglalkozás, a házasság, az utód, a jellegzetes életepizódok, a budapesti szereplés és a halál szempontjából, rekonstruálva Bágyi alakját.

Születése. Bágyi János születési évét illetően sok helyen változnak az adatok. B. Nádor Orsolya az 1873-as évvel jelöli a mesemondó születését,[8] Bözödi György ellenben *Az eszös gyermök*ben megjegyzi, hogy a mesemondó hetvennyolc éves korában hunyt el (Bözödi 1958: 197). Ez azt jelentené, hogy Bágyi 1875-ben született. Ha megvizsgáljuk a kolozsvári Erdélyi Múzeum-Egyesület irattárában található kézirathagyatékot, akkor a több mese után is a következő szerepel: „Mondotta Bágyi János 66 éves, Bözöd, 1942"(EME, BH IV. 69) A fenti megjelölésből következően Bágyi 1876-ban született, tehát helyes a *Néprajzi Lexikon* adata is, B. Nádor Orsolya kötetében szereplő évszám helytelen. Mivel a világháborúk ideje előttről származó anyakönyvek a háborúban megsemmisültek, biztosabb

---

[6] A mesemondó életének rögzítését Bözödinél a halandó embereknek való kontraprezentikus emlékállítás motiválja. Bözödi megörökítési kísérlete, valamint kora népmesekutatásának paradigmáihoz való felzárkózás készteti Bágyit történeteinek elmondására. Ennek szakirodalmát lásd Keszeg 2005: 9, 18.

[7] A biografikus történetek három alapvető típusáról lásd Keszeg 2005: 7.

[8] Lásd a könyv borítólapját, Bözödi 1993.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

adattal nem rendelkezünk, a hagyatékban található egyes szám első személyű életrajzokból pedig hiányoznak a konkrét időpont-megjelölések.

Származása. A helybéli Sebestyén Sámuel azt állítja,[9] hogy Bágyi János bözödi születésű volt, de a szülei vagy Solymosról vagy Andrásfalváról jöttek. Pontosan senki nem tudja, de a legtöbben úgy tartják, hogy nem volt bözödi születésű. A homályos emlékezet ezen a ponton teret enged a képzelőerőnek és feltételezéseknek: származhatott olyan településről, ahol ma sok a Bágyi családnevű[10] lakos (pl. Solymos), de egy közeli erdőről, tanyáról is (Vas Mózes hipotézise[11]). Apja koldult vagy alkalmanként nagygazdáknál szolgált. Olyankor trágyát vitt szekérrel a mezőre, visszafele pedig köveket szállított a gazdáknak Marosszentgyörgyre, Gyulakutára és Havadtőre. 53 évesen halt meg: egyik alkalommal a ló elragadta a szekeret, ő leesett róla, és a szekér elütötte (EME, BH IV. 6. a). Anyjáról nagyon keveset beszél, annyit, hogy „az én anyám még azután sokájig élt. Beteg lött a meghót" (EME, BH IV. 6. a).

Gyermekkora. Már gyermekkorában dolgozni szegődött és a Koncz családhoz került. Gyerekkori emlékeivel szűkszavúan bánik, egyetlen esetről szerzünk tudomást: egyik alkalommal talált egy táskát a piacon, és szekér alá bújva próbálta kibontani, remélve, hogy ennivalót talál benne (EME, BH IV. 69).

Foglalkozása. Tehén- és libapásztorként tartják számon a közösségben. Saját elmondása szerint sokszor elszegődött fát vágni vagy mezei munkát végezni napszámosként a nagygazdákhoz. Birtoka, vagyona sosem volt, a megkérdezett bözödiek mind-mind úgy minősítették őt, mint a falu legszegényebb, legszerencsétlenebb tagját. Koldulni ennek ellenére sosem koldult. Dolgozott Nagymedeséren is, ahol télen szánkóval hordta a fát eladni, majd elment Sipos Gyurihoz az erdőre. Tulajdonképpen bejárta és végigszolgálta a vidék falvait. Mindkét háborúban részt vett, az első világháborúban egy ló kirúgta a fogát, majd a másodikban elvitték *taliján frontra*,[12] ahol megsebesült a nyaka, és emiatt a kremszi kórházba került.

---

[9] Lásd Sebestyén Sámuellel készített interjú (Kiss 2009: 69).

[10] Sebestyén Sámuel egy Bágyi Mariska nevezetű bözödi lakoshoz irányított, remélve, hogy Bágyi egyik rokonára találok, de csakhamar kiderült, hogy csak névrokonok.

[11] Lásd Vas Mózessel készített interjú (Kiss 2009: 53).

[12] Lásd Tordai Zsófiával készített interjú. Kiss 2009: 48.

Családi állapota. Tordai Zsófia szerint *senkije se vót*.[13] Bágyi Bözödi által lejegyzett biografikus történetei közül az egyik[14] részletesen ismerteti a mesélő családi körülményeit,[15] a feleségeivel (nem törvényes házastársi viszony) való sikertelen együttélést (hiszen az anyja nem engedte, hogy azt vegye el feleségül, akit akart, Mónár Estört, EME, BH IV. 6b). Első felesége Némöt Varga lánya volt, akivel elhagyták egymást, mert „hát nem tudtunk élni éggyütt, vaj öt esztendőt kénlódtunk együtt [...] nem volt életrevaló, [...] élhetetlen" (EME, BH, IV 6a). Ezután három évig kocsisnak szegődött el Jakabházi Andráshoz, akinek az egyik zsellére szerzett neki egy kőrispataki asszonyt, Lőrinci Vilmát (akinek volt egy fia). Csakhamar kiderült róla, hogy nem becsületes asszony, többször is meglopta a nagygazdát. Emiatt Bágyi elhagyta. A harmadik nő az életében egy Albiné nevezetű nő volt, akivel „a háborúkor esküdtek meg" (EME, BH, IV 6a), és tizenkilenc évet éltek együtt, míg a nő 84 évesen meg nem halt. Ezt követően még tizenöt évet élt Lázárnéval, „aztán Lázárné is meghót, én még élök" (EME, BH, IV 6a).

Hogy ezekből a kapcsolatokból végülis született-e utód vagy sem, máig kiderítetlen. Bágyi bátyja így jellemzi testvére házasületét: „tégöd a fejérnépek mind megcsufolnak". A bözödiek is csak találgatni tudnak utód szempontjából: Marosi Domokos szerint a testvérének, Bágyi Rózának volt egy lánya, illetve a testvérkapcsolatból is születhetett egy fiú, aki Brassóba került.

Jelentős epizódok Bágyi János életéből. Életének egyik meghatározó eseménye, szerencsétlen fordulata a lábtörése, melyre többször visszatér. Részletesen elmeséli, hogyan történt, ahogy azt is, milyen sok segítséget kapott meggyógyulásáig: Szász Dénes feketenadály gyökeret hoz a lábára, sokan élelmiszerrel segítik, magukhoz fogadják, tehetetlenségében gondoskodnak róla (EME, BH IV. 6a és 6b).

Élete kiemelkedően szerencsés fordulatának számít Kodály Zoltán és Lajtha László 1941-es bözödi látogatása, akik azért érkeztek a faluba, hogy gramofonlemezre rögzítsék a helybeli idősebb földművesek éneke-

---

[13] Lásd uo.

[14] Bözödi hagyatékában két gépelt kézirat található Bágyi életéről: a *Bágyi János életrajza* dossziéhoz egy 13 oldalas egyes szám első személyben elmondott monológ és egy 3 oldalas kiegészítő tartozik. Lásd EME, BH IV. 6a és 6b.

[15] „Hát ott az erdőn lakott neköm egy bátyám, Bágyi Samubá."

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

it.[16] 1941. szeptember 25-én[17] Bözödi György vele együtt Ádám Györgyöt, László Jánost és Marosi Józsefet kíséri el a budapesti rádió stúdiójába. A különböző napilapokban több újságíró is közölte ezt a hírszámba menő eseményt: cikkek jelentek meg a *Székely Szó*ban, az *Ellenzék*ben és a *Romániai Magyar Szó*ban[18].

Halála. A bözödiek többsége nem tudja sem térbe, sem időbe behatárolni Bágyi halálát. 1953-ban hunyt el egy balázsfalvi aggmenházban[19]. Sebestyén Sámuel ezt megerősíti,[20] és hozzáteszi, hogy sokszor üzent onnan a bözödi lelkésznek pénzkérés céljából: alig várta, hogy visszamehessen falujába, hiszen az öregotthonban mostoha körülmények között élt, és kegyetlenül bántak vele (súrlókefével és hideg vízben mosdatták). Hetvennyolc éves korában halt meg.

Amit Bágyiról még tudni vélünk. A falu szélén, az úgynevezett Tyúkszervárban/Tyúkszar utcában lakott – a legkülső házban, majd földbe vájt kunyhóban, a testvérével.[21] B. Nádor Orsolya idézi, hogy volt idő, amikor Bözödi magához vette: „Sz. Szappanyos Gabriella a marosvásárhelyi Székely Szóban 1943-ban így ír róla: »Öreg, koránál sokkal elesettebnek és görnyedtebbnek[22] látszó ember Bágyi bá. Sok vihart átvészelt. De a kedélyét maradéktalanul megőrizte, huncutul hunyorító szeme tanúskodik erről. Bözödi György pártfogásába vette a rokkant, egyedülálló öregembert esztendőkkel ezelőtt. Ellátja étellel, itallal, tisztességesen ruházza.

---

[16] Ezek szöveges változatai megtalálhatók a Bözödi-hagyaték 27-es számú dossziéjában. Összesen 27 darab (a négy énekes nevének megjelölésével).

[17] Ez az időpont nem egyezik meg a Bözödi György által írt cikk adataival (Bözödi 1942: 5): „A felszabadulás után a budapesti Néprajzi Múzeum ismét megkezdte a gyűjtést, áldozatokat nem kímélve pótolni igyekezett a veszteséget és már a felszabadulás utáni első nyáron több gyűjtőt küldött le fonográffal a Székelyföldre.” Ennek során 1941 nyarán gyűjtöttek fonográffal, majd 1942 augusztusában ismét megérkezik Bözödre Lajtha, és a jobb énekeseket a Néprajzi Múzeum és a rádió közös költségén felvitte Budapestre, ahol a rádió stúdiójában Kodállyal együtt gramofonlemezre vették énekeiket: négy bözödi énekestől összesen harminc dallamot.

[18] A lemezfelvétel élményének megörökítését lásd Tölcséres urak. *Romániai Magyar Szó*. 1991. július 27–28. Énekelnek a stúdióban a bözödi székelyek. *Ellenzék*. 1941. október 18.

[19] Lásd Marosi Domokossal készített interjú. Kiss 2009: 68.

[20] Lásd Sebestyén Sámuellel készített interjú. Kiss 2009: 70.

[21] Miután meghalt a felesége, a testvérével költözött össze. Erről lásd Marosi Domokossal készített interjú (Kiss 2009: 68).

[22] Koncz Ágnes alacsony, szinte törpe alkatúnak minősíti.

Úgy is néz az öreg parasztköltő a vékonydongájú, fiatal 28 éves Bözödi Gyurkára, mint az édesapjára«" (Bözödi 1993: 231).

Írástudatlan mesemondó és énekes.[23] Noha Bözödi sehol sem említi beszédhibáját, talán elhallgatja, és egyetlen, Bágyira vonatkozó írás sem tünteti fel, a terepen sokszor hozták szóba: egyesek azt állítják, hogy a testvére, Bágyi Róza volt selyp, nem ő, mások pedig, hogy egyiküknek sem volt *tiszta beszédje*,[24] Bágyinak *dunnyogós hangja vót*.[25] Vas Mózes szerint pedig egyszerre *habart* és dadogott.[26]

A mesemondó Bágyi János

Tordai Zsófia[27] kiemeli, hogy Bágyi sosem mesélt nagyközönség számára. A mese hallgatóit ő a gyermekek csoportjára szűkíti – kizárólagosan. Vas Mózes[28] csak a *Jakab úrnak*,[29] gyűjtés céljából történő mesemondásra emlékszik, csakúgy, mint Bartha Eszter, aki szerint nem Bágyi járt mesét mondani Bözödihez, hanem fordítva; tudomása szerint a gyermekeknek egyáltalán nem mesélt (ő gyerekként csak hallgatózott!), és ő is megjegyzi a közönségtől való távolmaradást. Berei Juliánna[30] szerint pedig *alkalom nélkül mesélt, miko kedve vót*, inkább este. Annak mondott mesét és énekelt, aki meglátogatta. Emlékszik felkérésre is: néha tanítók, néha gyermekek kívánságára. Továbbá arra is, hogy fiatalabb hallgatóknak nem mesélt akármit, vigyázott mind a témára, mind a nyelvezetre. Vas Ibolya[31] szerint télen, a kórusban mesélt, cserébe ennivalót kapott: *megvolt, hogy hétfőtől szombatig egy-egy házhoz. Így, a szomszédok. A férfiak kukoricát fejtettek, morzsoltak, a nők kalapot kötöttek vagy szalmát tisztítottak*. Koncz Ágnes szerint[32] mindenkinek mesélt, felnőttnek, gyereknek egyaránt, a helyszín pedig az utca volt, ahol többször beült egy-egy

---

23 Többen visszaemlékeznek a tizenkét strófás úgynevezett Juliska-siratójára.
24 Lásd Marosi Domokossal készített interjú (Kiss 2009: 68).
25 Lásd Sebestyén Sámuellel készített interjú (Kiss 2009: 70)
26 Lásd Vas Mózessel készített interjú (Kiss 2009: 52)
27 Lásd Tordai Zsófiával készített interjú (Kiss 2009: 49).
28 Lásd Vas Mózessel készített interjú (Kiss 2009: 53).
29 Azaz Bözödi Györgynek (írói álnév).
30 Lásd Berei Juliannával készített interjú (Kiss 2009: 54).
31 Lásd Vas Ibolyával készített interjú (Kiss 2009: 58).
32 Lásd Koncz Ágnessel készített interjú (Kiss 2009: 62.)

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

kapuba. Marosi Domokos[33] pedig határozottan állítja, hogy Bágyi inkább a gyermekeknek mesélt, néha a gazdáinak: sokszor alig várták, és ilyenkor leültek köréje, úgy hallgatták. A mesemondásának ideje az este vagy esős idő. Sokszor mesélt télen, hiszen máskor dolgozni kellett, hátráltatta volna a munkát. Ő viszont személy szerint többször hallotta őt ebédidőben mesélni (ő hordta neki az ételt, mikor Bágyi tehénpásztor volt), és emlékszik arra, hogy *minden szavára lehetett kacagni.* Berei Zsuzsanna és Vas Ibolya pedig úgy emlékeznek, hogy Bágyi törökbúzaszedéskor mesélt.

Bözödi kéziratában egyetlen, a kontextust is megvilágító eset található, bár ez éneklésére vonatkozik: Marosvásárhelyen, miután eladták a fájukat, egyik társával mulatni mentek, és felkérték őt a közönség szórakoztatására: „gyere mönyünk el vendéglőbe bé, me tudom, hogy jó énekös vagy" (EME, BH IV. 6b).

Az eltérő válaszok ellenére is lehet általánosítani: Bágyi sosem mesélt a munka rovására, és sosem mesélt nagyközönség számára. Ketten is említik, hogy Bágyi akkor tudott a legjobban mesélni vagy énekelni, ha előtte pálinkát ivott.

Bözödi *Egy népmese két változatához* című, hagyatékban található kézirata (EME, BH 71) a falusi hallgatóság fontosságára is figyelmeztet, melynek a mesélő beszél. Ugyanannak a mesének két változatát veti összse, és mindkettő a Kis-Küküllő vidékéhez tartozik. „Otthon kell lennünk az egész vidék népi életében, hogy a mese elérhesse igazi hatását." (EME, BH 71) Például Újfalu említése a mesében a bözödiek harsány felnevetését idézi elő, míg egy idegen számára az elhangzó helynév nem keltené fel különösebben a figyelmet. A hallgatóság tisztában van a térrel, ahol a mese elhanzik (Bágyi gyakorta ötvözi az imagináriust a reális térrel), ily módon a befogadó „tudja például, hogy ha a hős ezen az úton indult el, a másik meg amazon, hol fognak találkozni, és ez fokozottan tartja feszülten figyelmét" (EME, BH 71). Bözödi arra a következtetésre jut, hogy a mese szorosan a népi közösség életébe beágyazott produktum.

Faragó József megállapítása a következő: „*A mesemondóról* című utószóban szépen méltatja-búcsúztatja ugyan, de sajnos még mindig nem mond róla eleget. Különösen két alapvető kérdés marad teljes homályban: az egyik, hogy Bágyi miképpen mesélt, a másik pedig, hogy a meséket mikor, kitől, honnan tanulta." (Faragó 1959: 764) Az első kérdés vá-

---

[33] Lásd Marosi Domokossal készített interjú (Kiss 2009: 67.)

laszát az imént rekonstruáltam főként a bözödiek visszaemlékezéseiből, a második kérdésre viszont maga Bözödi is válaszol kéziratában, megjelölve a forrást: „Fiatalkori szolgálatai, katonáskodása alatt ismerte meg a faluján kívüli világot. Meséit részint szülőfalujából, édesanyjától örökölte, részint pedig vándorlásai alkalmával szedte fel a hozzá hasonlóktól, s a mesék iránti szeretetét éppen az magyarázza, hogy bennük találta meg az egyetlen vigasztalást az elveszett valóságért." (EME, BH 69)[34]

A mesemondó tekintélye is olyan kontextuális tényező, mely nem hagyható figyelmen kívül. A falubeliek körében a vélemények ebből a szempontból is széles skálán mozognak. Tordai Zsófia a gyermekek csúfolkodási célpontjaként láttatja a mesemondót: mindenki kacagta őt, nem értékelte, bármit is mondott/énekelt, hiszen nem értették beszédhibája miatt.[35] Ez a közösség emlékezetében elevenen él, tulajdonképpen erre emlékeznek a legtisztábban. Még példákkal is bizonyítani tudják, hogy valóban így volt: sok mondat vagy mondatfoszlány megmaradt a Bágyira emlékezők tudatában. Ha nem is tudják egységesen rekonstruálni a mesemondás és -hallgatás kontextusát, narratív szinten meglepően sok az emlék (jellegzetes szófordulatok, szófoszlányok, humoros mondatok). Így például: *úgy serettem a táposztyajevet hideg pulitszkáva*; *elég baj, hogy jól vagy; csirárárá lecsó;* hetven helyett *héppén* stb.

Tordai Zsófiával[36] ellentétben, aki szerint *mégha köszönt is* [Bágyi], *réa se néztek*, Vas Mózes[37] ezt mondja: *Mindenki illedelmesen szólott János bához*. Emellett többször is jelzi, hogy nem bajlódott[38] vele senki. Berei Julianna[39] is megjegyzi, hogy főként a gyermekek nevették sokat, de ennek ellenére mindenki jóban volt vele. *Mindenki szerette* – hangzott legtöbbször a válasz a feltett kérdéseimre. Bözödi György pedig megállapítja, hogy „híres mesemondóként ismerték mindenütt." (Bözödi 1958: 157)

Specialista volt-e Bágyi János? A kérdés jogos, hiszen a népi specialista terminológia olyan személyre vonatkozik, aki „a maga és/vagy környezete megítélése szerint egy foglalkozást mennyiségi vagy minőségi szem-

---

[34] *Előszó* cím alatt.
[35] Szerinte Bözödivel emiatt nem lehetett olyan jó viszonyba: Bözödi szégyellte volna, ha az ő társaságában látják.
[36] Lásd Tordai Zsófiával készített interjú (Kiss 2009: 50).
[37] Lásd Vas Mózessel készített interjú (Kiss 2009: 53).
[38] Foglalkozott.
[39] Lásd Berei Juliannával készített interjú (Kiss 2009: 54).

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

pontból szerepszerűen, a környezettől elütő módon gyakorol" (Keszeg 2005: 20). A specialistának való minősítés előtt a következő kérdésekre kell választ keresni: a közösség tudásának melyik részét fedi le az adott személy, milyen speciális tudással rendelkezik, hogyan alakul ki a tekintélye, szolgáltatása mennyire biztosít megélhetést számára, mennyire tipikus vagy atipikus az életpályája, speciális foglalkozásának állandósulása mennyire készteti a környezetét újraszerveződésre, illetve mennyire áll kapcsolatban a médiával (Keszeg 2005: 20).

Bágyi népi énekesként és mesemondóként, azaz szellemi tudásával hívta fel magára a figyelmet – elsősorban a falu író-értelmisége, Bözödi György figyelmét. A mi esetünkben nem a közösség az, ami kiemeli az egyént, és specialistává lépteti elő, hanem a gyűjtő maga, „saját kultúrájában kutató etnológusként" járul hozzá Bágyi specialistává válásához. Ő az, aki felhívja figyelmet Bágyi meséinek mennyiségi mutatóira, és népszerűsíti a mesemondóról szóló tájékoztatójában (Bözödi 1958: 196), illetve különböző élethelyzetekben: Bözödi sokszor hívta magához Bágyit, mikor vendégei voltak szórakoztatás végett (írótársai, mint Sütő András, Móricz Zsigmond stb. többször meglátogatták őt Bözödön).[40] Egyik, kéziratban talált tanulmányában ezt írja róla: „A gépírásban lévő lejegyzett anyag alapján 35-40 000 nyomtatott sorra lehet tenni Bágyi János meséit, így azt hiszem, túlzás nélkül elmondhatom, hogy a székely pásztor méltó társa a világhírű karjalai asszonynak." (EME, BH 34.)[41] És továbbra is érvel emellett: míg Paraske Larin asszony több műfajban érte el a 32 000 sornyi hosszúságot, addig Bágyi egyetlen műfajban ennél többet. „Ha sikerül énektudását is feljegyezni [...], nemzetközi viszonylatban is [...] kimagasló alak lesz."[42]

Szerették őt a faluban is, de nem emelkedett ki a közösségből, hanem mesemondása, illetve szorgalma által került ki marginalizált pozíciójából. A mesemondás sokszor jelentett számára túlélési lehetőséget, abban az értelemben, hogy legtöbbször ételt kapott, vagy mulatságokban kifizették a számláját. Biográfiája pedig sok atipikus vonásban gazdag. Tréfás, humoros természete és szorgalma nélkül peremre szorult volna. Mesemondásáért viszont szívesen látják és gondozzák a bözödiek, ha erre kerül a sor.[43]

---

[40] Marosi Domokos utólagos közlése.
[41] A szöveg egy előadás lejegyzett változata.
[42] Uo.
[43] Lásd például lábtörése miatti kiszolgáltatottságát.

Bözödinek köszönhetően kapcsolatban állt a médiával. Többször publikálták meséit, a gyűjtő több újságban is közölte őket,[44] illetve gramofonlemezre vették a hangját, sőt, Budapesten is szerepelhetett a rádió stúdiójában.

A viszonylagosság és sokszor az ellentmondásosság jellemző a bözödi mesemondóra való emlékezésre. A közösség emlékezetében főként az él, ami Bágyi anyagi helyzetére és mese-, illetve énektudására vonatkozik. A bözödiek kollektív emlékezete főként biografikus emlékezet, azaz a személyes tapasztalatokhoz kapcsolhatók (vö. Ricoeur, 1999, 56). A Bágyiról szóló anekdotikus történeteknek,[45] illetve állandó szerkezetekként funkcionáló mondatok, esetleg szállóigék[46] kialakulásának mnemotechnikai szerepe van. Ez a fajta emlékezés elsősorban nem vizuális vagy szcenikus, hanem nyelvileg szervezett, narratív (Barna 2002: 152).

A kommunikatív emlékezet kulturális emlékezet felé mozdulása Bözödinek köszönhető. A médiával való kapcsolat a mesemondás nagyfokú megformáltságát, intézményesülését (*intézményes mnemotechnika*, Ricoeur 1999: 56) eredményezi, valamint a szakosodott hordozók jelenlétét (Assmann 1999, 56). A kommunikatív emlékezettel szemben a kulturális emlékezet nem magától terjed, hanem tervezés és irányítás alatt áll, azaz ellenőrizhető (Ricoeur 1999: 57).

A falu óvónője, Szabó Piroska közlése szerint volt idő, amikor a gyerekek mesemondóversenyeken való szerepléskor Bágyi *Tréfás farkas* című meséjét mondták el, de nem a jellegzetes bözödi nyelvjárásban. Ugyanakkor tőle tudom, hogy a *Napsugár*[47] gyermeklapban létezik erről a meséről képregény formában egy feldolgozás.

Bágyi János meséinek kézirata, átírása, nyomtatása

Az orális szöveg írott közegbe való konvertálása megszünteti a szóban elhangzó mese rugalmasságát, egyediségét, a változatok gazdagságát (vö. Keszeg 2008: 83). De nem *ugyanannak* a tartalomnak/formának a „visz-

---

44 A hagyatékban több újság is található, főként az *Ellenzék*ben jelentek meg a mesék (szám szerint 17).

45 Lásd Marosi Domokossal készített interjú (Kiss 2009: 67).

46 Például: a fiatalok így csúfolkodtak egymással: *Úgy nézel ki, mint Bágyi bá szamara*. Lásd uo.

47 *Napsugár* XXXII. évf. 1988. március. 375.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

szaadásáról" beszélhetünk, hiszen a szóról szóra való *le*írás, majd a folyamatos *át*írás következtében ez nem lehetséges. A Bágyi-mesék kézírásos és nyomtatott fázisai közötti elmozdulásokban kulcskérdésként kezelem a többszöri átírás során bekövetkezett módosulásokat.

Rekonstruálva Bözödi gyűjtésének kontextusát, tudjuk, hogy nem a hangszalagra rögzítés módszerével dolgozott, nem állt rendelkezésére hangrögzítő eszköz. Ehelyett Bágyi tollba mondta a meséit, azaz azok diktálás útján kerültek papírra. Sem a hagyatékban, sem a kiadott kötetek elő-, illetve utószavában nem találtam a gyorsírás nehézségeire vagy az elhangzott mesék egyes részeinek megismétlésének szükségességére utaló megjegyzéseket. Viszont már maga a tollbamondás műfaja is sokban eltér a szabad előadástól, kezdi felvenni az írott szöveg sajátosságait: korlátozottá válik. Első fázisnak tehát a szabad előadás tollbamondássá válását tartom.

„...szó szerint jegyeztem és igyekeztem mindenben megörökíteni Bágyi János stílusát, előadásmódját, nyelvének eredeti színeit, népnyelvi sajátosságait, hogy az olvasó olvasás közben a mesemondó hangját is hallja." (Bözödi 1958: 19) Bözödinek ez a törekvése az élő szó jellegzetességeinek írásban való megörökítését jelenti. Úgy kívánja kötetlenből kötött formába emelni a meséket, hogy azok ne veszítsenek szóbeli elhangzásuk sajátosságaiból. Ezt tekintem a második fázisnak.

Kovács Ágnes a modern mesekutatás útjára lépésének tekinti Kriza János felismerését, miszerint a mesemondót anélkül kell érvényesülni hagyni, hogy a gyűjtő saját tehetsége előtérbe kerüljön, ezért is írta meg székely nyelvjárásban a *Vadrózsák*at (Kovács 1982: 34). Bözödi sem szándékszik a népköltési szövegeket irodalmivá tenni, a mesegyűjtésről úgy vélekedett, hogy „aki benne születik, annak a gyűjtés természetes állapot és nem tudományos cél, mint némely kívülálló feltételezi – különösen akkor, ha még helyben is van egy különleges tehetségű mesemondó" (Bözödi 1993: 231). Mégis, amikor kiadásra készítette elő a meseszövegeket, sokszor látta szükségét az igazításnak, pontosítani a lejegyzéseket, helyenként stilizálni, hiába szó szerint, udvarhelyszéki ö-ző nyelvjárásban jegyezte le őket. Szerinte a tudományos pontosságú fonetikai jelek élvezhetetlenné tették volna a szöveget (Bözödi 1993: 231). A szó szerinti lejegyzés publikálásra átírt kéziratát tekintem harmadik fázisnak. Negyediknek pedig magát a publikált változatot. A fázisok közt módosulások figyelhetők meg: a mesélő mint szerző fokozatosan háttérbe szorul (természete-

sen nem annyira, mint az irodalmi művek esetében), a gyűjtő pedig társszerzővé válik.

Tekintsük át a hagyatékban található kézirat és a publikált szövegek[48] közti szembetűnő eltéréseket! Az 1958-ban megjelenő *Eszös gyermök* kötet tartalomjegyzéke megegyezik a kéziratban előkészített címlistával mind számban, mind sorrendben. Csupán helyesírási kérdésekben találunk néhány eltérést: a kéziratban *A hős szabólegény* című mese a kötetben *A hős szabólegén*ként szerepel, illetve *A király szógállója* helyett *A király szógálója* lesz. A címadó mese megtalálható a hagyatékban, gépelt és kézzel itt-ott javított változatban. Kriza „segédgyűjtőjének", Kis Mihály szövegeihez hasonló sajátság, hogy „nem tagolódnak párbeszédes és elbeszélő részekre" (Kovács 1982: 38), és „a szerző sehol nem emeli ki az egyenes beszédet, az mindenütt beleolvad a szövegkörnyezetbe, még gondolatjelet vagy idézőjelet sem alkalmaz" (Kovács 1982: 38), Bözödi kéziratában is hasonló az eljárás. A gépelt szöveghez képest utólagos a kézírásos toldás – a tördelést és egyéb helyesírási javításokat jelezve. Ez utóbbira példa az *„ojan"* ly-nal való kijavítása, *„fijam"* helyett *„fiam", „gazdáskoggyál"* helyett *„gazdáskodjál", „aszmongya"* helyett *„azt mondja", „lejány"* helyett *„leány", „kiráj"* helyett *„király", „ijen"* helyett *„ilyen", „fekügy le"* helyett *„feküdj le"* jelenik meg a kötetben stb. Ezek a kézírásos helyesbítések, a gépelt szöveg átírásának/újraírásának szükségességét motiválják, így a publikált változat – mint következő fázis – már rendelkezik a végső formával.

Az 1993-ban megjelent *A Nap s a Hold keresése* esetében már sokkal több az eltérés. A kötet tartalomjegyzéke ebben az esetben is megtalálható a hagyatékban. A címadó mese eredetileg *A három falevél* volt (ezt jelzi az eredetileg gépelt majd áthúzott cím és a föléje írt alcím). A kézirat tartalomjegyzékén olvasható Bözödi ceruzával írt megjegyzése, miszerint „ez elküldve Akadémiának, 1987 elején", azaz a kézirat csak a leadás után hat évvel jelent meg.

---

[48] „Az utóbbi időben szinte a teljes magyar nyelvterületről jelentek meg jó mesegyűjtemények. Ám ennek ellenére is kéziratban még mindig számos mesegyűjtemény van, részben szakkutatók, részben önkéntes gyűjtők feljegyzései." Vagy: „Az utóbbi három évtizedben (főként Erdélyben) megnőtt magyar mesegyűjtéseknek csak tizedét publikálták eddig, a többit archívumok és a gyűjtők asztalfiókjai őrzik." Vagy: „Sajnos a 40-es években megindult monografikus gyűjtések közül csak Kovács Ágnes ketesdi anyaga jelent meg, ez sem teljesen"(Voigt 1998: 238–239). Ez jellemző a Bözödi György esetére is.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Továbbá a kéziratban található mesék sem számban, sem sorrendben nem egyeznek a publikált változattal.[49] Míg a kéziratban Bözödi negyvenöt mesét sorol ebbe a kötetbe, addig B. Nádor Orsolya harmincat rendez sajtó alá. A következő mesék maradnak ki: *A három falevél* (az eredeti címadó mese!), *A boszorkán lakatosné, Fiját kereső asszon, Rupi kirájsága, Szabadságos katona, Herodes kiráj, Bíró Kálmán, Az öregembör tanácsa, Két tojás, A vendéglős lejánya, A vakembör, Körösztös vitéz (ösven), Tátos János, Tréfás esetek* és *Az asszon természete*. (Ezek közül a *Rupi kirájsága, Heródes kiráj, Tréfás esetek* és *Az asszon természete* című mesék a hagyaték *Pajzán mesék* dossziéjában szerepelnek.) Átírások tekintetében: *„A juh fija" „A jú fia"* lett, *„Világszépasszon"* helyett *„A Világszép Asszon"*, *„A kirájleján három jegye"* helyett *„A királyleán három jegye"*, *„Szüzmárija"* helyett *„Szüz Mária"*, *„leján"* helyett *„leán"*, *„kicsiembör"* helyett *„kicsi embör"* jelent meg, sőt még a címadó mesében is tapasztalhatók eltérések: *„A nap s a hód keresése"* helyett *„A Nap s a Hold keresése"* szerepel. A helyesírás tehát igazodik a kor helyesírásához, az ejtés rovására.

Az első megjelent kötet, *A tréfás farkas* (Bözödi 1942) kézirata nem szerepel a Bözödi-hagyatékban, csak néhány mese, illetve kézirással javított gépelt szöveg, melyek a tördelés és helyesírás előbbiekhez hasonló problémáit vetik fel.

Nem publikált szövegek

A hagyaték Bágyi meséit tartalmazó részében sok utalás található a pajzán, obszcén tartalmuk miatt nem publikálható mesékre („felnőtt kötet", „közölhető mesék" stb.). Összesen harminchárom pajzán mese szerepel a hagyatékban, két példányban (a második példányból hiányzik az első és utolsó mese): *1. Rupi kirájsága, 2. A tudós orvosné, 3. A hárombagos embör, 4. A mák, 5. Jobbágyszabadítás, 6. A rokkant katona, 7. Tizenkét tál ajándék, 8. Korondi fazék, 9. Szerelmös történetek, 10. Furfangos János, 11. A gazdagság ára, 12. Milyen az asszony? 13. Az akaratos mönyecske, 14. A fekete bárán, 15. A szömérmetös léján, 16. Az*

[49] Kötetszerkesztésben a mesék sorrendje általában az elmondás rendjét követik, vagy műfajok szerint elrendezettek, esetleg olyan meglátás szerint csoportosították őket, hogy az olvasó számára a kötet ne legyen fárasztó (Kovács 1959: 282–285).

okos asszon, 17. Az ördöggyavittó doktor, 18. Oláfali vígságos, 19. A menyország lámpái, 20. Tátos János, 21. Szegény ember szép felesége, 22. A kirájléján őtözete, 23. Julis asszon, 24. ..., maradnál ugy, 25. Éggy elég, 26. A disznyópásztor igaza, 27. A purdé feleséget keres, 28. A négy léjántejbér, 29. Az asszon nadrágja, 30. A léjánka szépálattya, 31. János bácsi[50]*, 32. A három katona. 33. A kicsiembör próbája.*

Ami még a hagyatékban található mesék esetében megfigyelhető, az a címadás problémája. A címek túlnyomó többsége utólagosan került a mesék elejére, ezt jelzi az eltérő színhasználat, esetleg más karakterű betűk vagy a kézírás. Sehol nem találtam arra vonatkozólag információkat, hogy ki adta a címet, a szerző vagy a társszerző. Gyanítom, hogy Bözödi. Az ő érdeme ugyanakkor a mesék sorrendjének megválasztása, valamint a kötetcímadás.

Összefoglaló

Jelen tanulmány Bágyi János mesemondó és a hozzá kapcsolódó publikációk, illetve kéziratok központba állítására törekedett. Nemcsak életútja látszik körvonalazódni, hanem a mesemondás kontextusa is, valamint a gyűjtő Bözödi György néprajzi tevékenységére is fény derül.

Bágyi foglalkozása, anyagi helyzete, rendezetlen életkörülményei és családi élete miatt a társadadalom peremére került, de mesemondó tehetsége miatt sikerül integrálódnia a lokális közösségbe. „A beszédben előforduló funkciókat végső soron a társadalmi tevékenységben részt vállaló emberek céljaival és szükségleteivel egyenes összefüggésben kell megállapítanunk." (Hymes 1997: 493) Ami Bágyit mesemondásra készteti, az főként az alkalmazkodási vágyban keresendő, a bözödi mesemondás tulajdonképpen beilleszkedési kísérlet. Bágyi János mesemondásának tehát kimondottan szocializációs szerepe van.

A gyűjtő Bözödi György az, aki kiemeli őt a környezetből, és aktívan hozzájárul tekintélyének alakulásához. Az író, szociográfus és történész folklorisztikai tevékenységét a tudománytörténet általában csak meg-

[50] A meseközlés végén a következő, kontextusra (forrásra) utaló megjegyzésre bukkantam: „Szabó Pistának odavótam szénájér Salamásba, s mikor jöttünk haza, ő mondogatta". (EME, BH: 69)

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

említi, tanulmányomban viszont hangsúlyozott szerepet kap. Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy a néprajzos tevékenysége hivatalosan nem tartozik egyetlen intézményhez sem, nem szakirányítással történik, inkább a szülőföld iránti érdeklődése motiválja. Ennek ellenére tisztában volt az addigi módszertani eredményekkel, tájékozódott a módszerekben, a mesemondótípusok kategóriáiban és átlátta az erdélyi gyűjtések hiányosságait.

Bágyi János esetében a mesemondó teljes repertoárjának rögzítésére vállalkozott. Gyűjtései a tájszavakhoz és egyéb nyelvi sajátosságokhoz való hűséget tükrözik, tehát elsősorban nem népszerűsítésre törekszik, hanem a szellemi néprajz módszertani paradigmáinak betartására. Neki köszönhető, hogy Bágyi János, a bözödi mesemondás reprezentatív alakjaként a legjelentősebb erdélyi mesemondók táborát gazdagíthatja.

Irodalom

ASSMANN, Jan
1999 *A kulturális emlékezet*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest
BARNA Gábor
2002 Idő és emlékezet. In: Árva Judit – Gyarmati János (szerk.): *Közelítések az időhöz. Tanulmányok*. (Tabula könyvek) Néprajzi Múzeum, Budapest, 152–171.
BÖZÖDI György
1942, 1943 *A tréfás farkas. Bágyi János meséi*. Turul Kiadás, h. n.
1958 *Az eszös gyermök. Bágyi János meséi Bözödi György lejegyzésében*. Ifjúsági Könyvkiadó, Bukarest
1993 *A Nap s a Hold keresése*. Szerkesztette B. Nádor Orsolya. Akadémiai Kiadó, Budapest
1998 A „tölcséres urak”. In: Uő: *Földre írt történelem. Válogatott írások*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 249–254.
FARAGÓ József
1959 Bágyi János meséi. *Korunk* XVIII. (5) 762–767.
HYMES, Dell
1997 A nyelv és a társadalmi élet kölcsönhatásának vizsgálata. In: Pléh Csaba – Síklaki István – Terestyéni Tamás (szerk.): *Nyelv – Kommunikáció – Cselekvés*. Osiris Kiadó, Budapest, 458–495.

KATONA SZABÓ István
1981 Bözödi György. In: Balogh Edgár (főszerk.): *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 279–282.
KESZEG Vilmos
2005 Előszó. In: Uő (szerk.): *Specialisták. Életpályák és élettörténetek* 1. (Sapientia Könyvek) Scientia Kiadó, Kolozsvár, 7–23.
2008 *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség. Egyetemi jegyzet*. KJNT – BBTE, Kolozsvár
KISS Emőke
2009 *A mesélés szocializációs szerepe. A bözödi Bágyi János mesemondó*. Szakdolgozat. Kézirat. Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár
KOVÁCS Ágnes
1944 *A kalotaszegi Ketesd mesekincse*. (Erdélyi Tudományos Füzetek, 188.) Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár
1959 Mesegyűjtés, mesekiadás. *Korunk* XVIII. (2) 282–285.
1982 Kriza János népmeséinek hitelessége. In: Kríza Ildikó (szerk.): *Kriza János és a kortársi eszmeáramlatok. Tudománytörténeti tanulmányok a 19. századi folklorisztikáról*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 33–46.
MÁRTON Emőke
É. n. Bözöd. http://www.htmik.hu/konyvespolc_doc.php?id=12 (Letöltés ideje: 2009. 06. 18.)
RICOEUR, Paul
1999 Emlékezet, felejtés, történelem. In: Thomka Beáta (szerk.): *Narratívák 3. A kultúra narratívái*. Kijárat Kiadó, Budapest, 51–68.
VARGA E. Árpád
1998–2002 *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. Népszámlálási adatok 1950–2002 között. I. Kovászna, Hargita és Maros megye*. http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm (Letöltés ideje: 2009. 06. 18.)
VOIGT Vilmos
1998 Mese. In: Uő (szerk.): *A magyar folklór*. Osiris Kiadó, Budapest, 221–280.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Kéziratok, levéltári dokumentumok

BÖZÖDI GYÖRGY KÉZIRATHAGYATÉKA (BH)

Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár. IV. Bözödi György kéziratai: 34. A székely népmesegyűjtés fejlődése, 69. Mesegyűjtés és feldolgozás (Bágyi János és Móka Eszter meséi), 71. Egy népmese két változatához. A katalógus internetes változatát lásd BOGDÁNDI Zsolt: http://adatbank.transindex.ro/cedula.php?kod=356

Culegerea de basme populare a lui Bözödi György din Bezid

Bözödi György a ascultat și a notat basmele populare lui Bágyi János din Bezid la începutul anilor 1940. O parte dintre aceste basme au fost publicate, astfel că povestitorul este cunoscut de către cercetarea basmelor populare maghiare. Cu o jumătate de secol mai târziu autoarea studiului de față s-a angajat să reconstruiască circumstanțele culegerii basmelor, viața și repertoarul povestitorului, respectiv popularitatea sa și amintirea ce-i păstrează satul. Cealaltă sursă a cercetării o constituie fondul Bözödi György, păstrat în arhiva Societății Muzeului Ardelean.

A Folk Tale Collection from Bezid by Bözödi György

Bözödi György listened to the tales of Bágyi János from Bezid and wrote them down in the beginning of the 1940s. Some of these tales were published, thus the tale teller was recorded by Hungarian folk tale research. After half of a century the author of the present study undertook the task of reconstructing the circumstances of collecting, the life and repertoire of the taller, his popularity and his memory in the village. Another source of the research is the legacy of Bözödi György, kept in the archives of the Transylvanian Museum Society.

Képek

Bözödi György háza, 2009.

Bözödi György háza, 2009.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Bözödi György-emléktábla, 2009.

Bágyi János. Gy. Szabó Béla illusztrációja (A tréfás farkas)

© www.kjnt.ro/szovegtar